

Järstorps kyrkogård

Kulturhistorisk inventering och förslag till bevarandeplan
Järstorps socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län, Växjö stift

Järstorps kyrkogård

Kulturhistorisk inventering och förslag till bevarandeplan
Järstorps socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län, Växjö stift

Jönköpings läns museums dnr: 287/2018
Jönköpings församling dnr: BV 2018-29/8.7

Rapport och foto: Charlotte Mårland
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

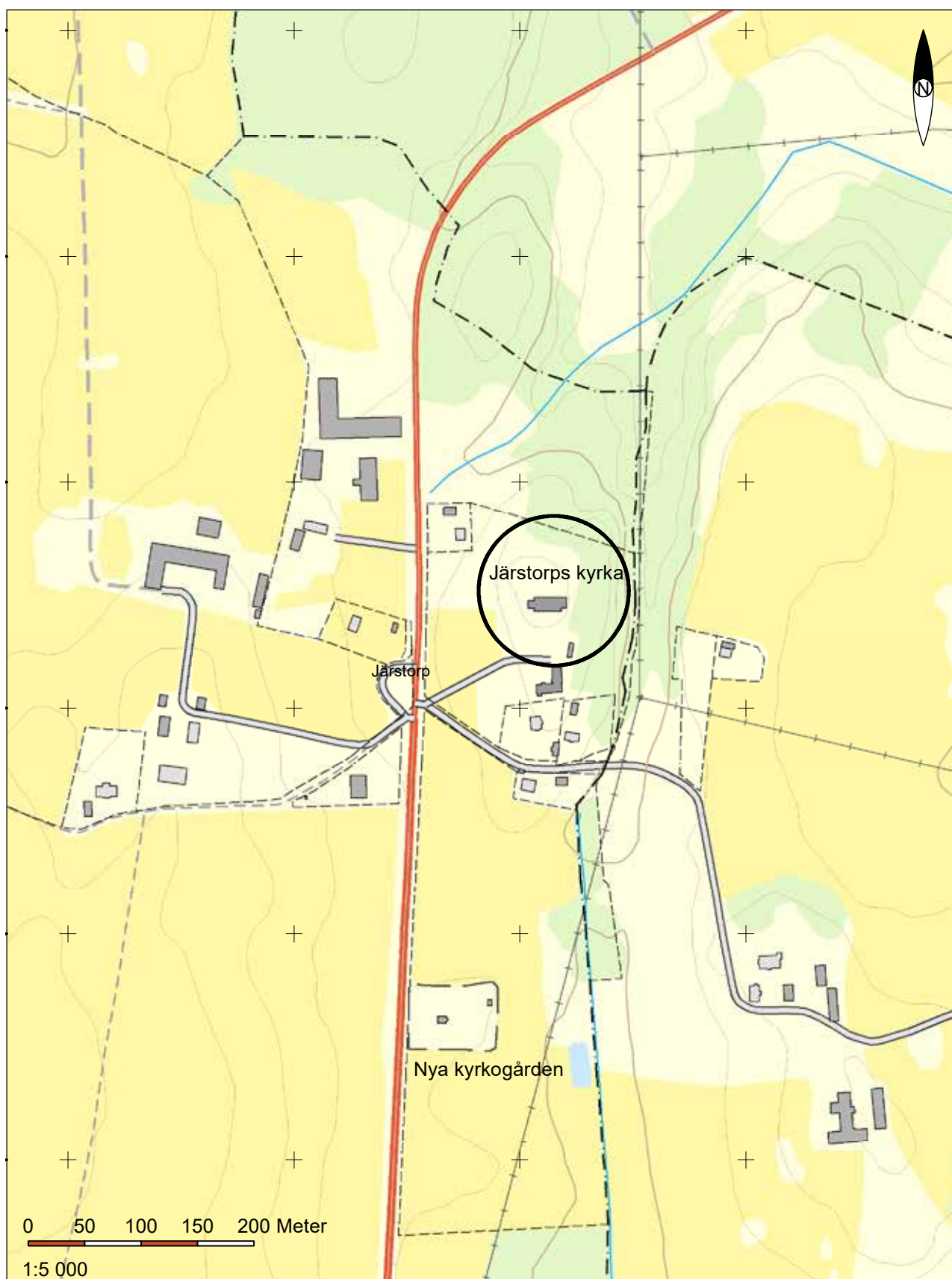
Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2022

Innehåll

Inledning.....	5
Inventeringens uppläggning	5
Allmän kyrkogårdshistorik	6
Tre vanliga gravvårdstyper	8
Lagstiftning	9
Kulturmiljölöag (1988:950)	9
1 kap. Inledande bestämmelser	9
4 kap. Kyrkliga kulturminnen	9
Begravningslag (1990:1144)	10
7 kap. Gravrätt	10
Gravrättens upphörande	10
Allmänna skötselråd	11
Järstorps kyrkogård	12
Kyrka och kyrkomiljön	12
Kyrkogårdens historik	13
Beskrivning av kyrkogården idag	14
Allmän karaktär	14
Omgärdning	14
Vegetation	15
Gångsystem	15
Gravvårdstyper	15
Beskrivning av enskilda kvarter	17
Gamla kyrkogården, kvarter 10–11	17
Allmän karaktär	17
Gravvårdstyper	17
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	18
Gamla kyrkogården, kvarter 12–13	19
Allmän karaktär	19
Gravvårdstyper	19
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	20
Utvidgningen 1910, kvarter 1–2	21
Allmän karaktär	21
Gravvårdstyper	21
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	21
Utvidgningen 1910, kvarter 3–5	22
Allmän karaktär	22
Gravvårdstyper	22
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	22
Kulturhistorisk bedömning av gamla kyrkogården	23
Att särskilt tänka på vid förvaltning av kyrkogården	24
Kulturhistorisk bedömning av utvidgningen från 1910	25
Att särskilt tänka på vid förvaltning av utvidgningen	25
Händelsehistorik	26
Administrativa uppgifter	27
Arkiv	27
Litteratur	27

Utdrag ur digitala fastighetskartan.

Inledning

På uppdrag av Jönköpings församling har Jönköpings läns museum tagit fram föreliggande inventering och förslag till bevarandeplan för Järstorps kyrkogårdar. Fältarbetet har genomförts under sommaren 2020. Resultatet har därefter diskuterats med uppdragsgivaren och sammanställts under hösten 2020.

Kyrkogårdar och begravningsplatser utgör en viktig del av landets kulturarv och deras kulturvärden regleras av kulturmiljölagen. Kulturhistoriskt värdefulla gravar kan också skyddas av begravningslagen. I första hand är det Svenska kyrkan som har ansvar för att förvalta detta kulturarv med hänsyn till dess värden. Därför är det angeläget att kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden kartläggs och preciseras. En viktig del av värdena ligger i äldre gravar och deras utsmyckning.

En bevarandeplan är ett kunskapsunderlag som är tänkt att vara till hjälp och vägledning vid vård, underhåll och förändringar på kyrkogårdarna. Planen kan även fungera som beslutsunderlag för länsstyrelse och stift vid handläggning av olika ärenden.

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en översiktlig historik över kyrkogården, en beskrivning med fotografier av de olika kvarteren och deras kulturhistoriska värden samt avslutningsvis en katalog över särskilt värdefulla gravar.

Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering på kyrkogården samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har varit aktuella kyrkoarkiv på Landsarkivet i Vadstena, Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från aktuell litteratur, exempelvis hembygdslitteratur. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia.

För kyrkogården har en sammanfattande kulturhistorisk bedömning gjorts där de kulturhistoriska värdena lyfts fram. Den kulturhistoriska bedömningen av kyrkogården i allmänhet har gjorts i samarbete med Länsstyrelsen i Jönköpings län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv, utan kan vara föremål för omvärderingar. Vid bedömningen har hänsyn tagits till varje enskild kyrkogårds historia och egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den övergripande kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar, utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort.

Inför planerade förändringar eller större underhållsåtgärder krävs i regel tillstånd från länsstyrelsen.

En av länders få bevarade kyrkobalkar finns i Brandstorp i Habo kommun.

Den förindustriella kyrkogården var en ängsmark med endast få vårdar av beständigt material. Här har karaktären blivit bevarad på Ornunga gamla kyrkogård, Vårgårda kommun.

Rapporten avslutas med själva inventeringen av kulturhistoriskt värdefulla gravplatser, vilken är avsedd att fungera som en bevarandeplan. Gravarna och deras utsmyckning redovisas i tabellform med text och fotografier samt på en gravkarta. De kulturhistoriskt värdefulla gravarna är kategoriserade i två grupper: *I. Mycket värdefulla* (som i första hand föreslås bevaras på plats) och *II. Värdefulla* (som bör bevaras eller återanvändas på plats eller i andra hand placeras på annan del av kyrkogården beroende på vari värdet består).

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Charlotte Mårland vid Jönköpings läns museum under 2020. Vid urvalet av kulturhistoriskt värdefulla gravar har samråd förts med församlingen.

Allmän kyrkogårdshistorik

I stort sett alla våra landsortskyrkogårdar är jämnåriga med den första kyrkan på platsen och i de flesta fall medeltida. Efter flera hundra år av obruten kontinuitet är de ännu i bruk. Från medeltidens kyrkogårdar finns dock väldigt litet bevarat. De viktigaste förändringarna som kristendomen införde gällande våra begravnings seder är att platsen för begravingarna skulle vara vigd och inhägnad. Den medeltida inhägnaden kunde bestå av en stenmur, men vanligare var att den var uppförd av timmer, bogårdsbalken, som ibland kunde vara manshög. Till den typiska bilden av en medeltida inhägnad kyrkogård hörde även stigluckan, som både hade en symbolisk och praktisk funktion som port till den vigda jorden.

Den medeltida kyrkogården saknade ett tydligt system med gångar och kvarter. Man gravsätte snarare folk efter deras gårds- eller bytillhörighet i grupperingar med olika form, vilket var en förkristen sedvänja. Till ovanligheterna hörde att man satte en vård över graven. Gravar markerades istället endast av en jordhög. Om en vård trots allt sattes upp var den vanligen av trä, men sten eller smide förekom undantagsvis. Det var också vanligt att man använde sig av kyrkogården även på ett nyttbetonat sätt, där exempelvis hö kunde bärgas.

Den medeltida kyrkogårdens utformning levde kvar väldigt länge, och påminde mest om en äng med små gravkullar och enstaka spridda vårdar. I stort sett börjades förnyelsen under tidigt 1800-tal, men ännu vid sekelskiftet 1900 hade många landsortskyrkogårdar kvar den ålderdomliga ängskaraktären. Förnyelsevägen började i städerna genom nya bestämmelser om externa begravningsplatser. Gravsättningar på stadskyrkogårdarna förbjöds av hygieniska skäl och i stället skulle friliggande begravningsplatser förläggas utanför städerna. Denna process inleddes på 1780-talet och en tydlig kunglig förordning från 1815 angav att begravingar innanför stadskärnan måste upphöra och att begravningsplatser

– utan andra kyrkobyggnader än t ex gravkapell – skulle anläggas utanför stadsområdena. År 1805 beslutades dessutom att staten genom sin myndighet Överintendentsämbetet skulle ansvara och ha överinseende över att kyrkogårdar och begravningsplatser blev prydligt och hälsosamt anlagda.

Runt om i landet anlades många begravningsplatser precis utanför stadskärnorna under de första decennierna av 1800-talet. De anlades med symmetriska gångsystem och kvartersindelningar, trädplanteringar för att förbättra luftkvaliteten och stenmurar med smidesgrindar. I de arkitektoniskt anlagda begravningsplatserna exponerades vissa gravar tydligare än andra. Att begravas utifrån vilken gård eller by man tillhörde ersattes nu av kategorierna köpegravar respektive allmänna gravar. Detta var en social indelning där de som ville och hade förmåga att köpa sin gravplats både fick en större sådan för hela sin familj och en bättre placering utmed gångar eller nära entréerna. Köpegravarna anlades ofta med grusbäddar och stenramar och senare även häckomgärdningar. Andra begrävdes kostnadsfritt utmed den så kallade allmänna linjen. Där gravsattes man tätt i en kronologisk ordning allt eftersom dödsfallen inträffade. Man begrävdes således oberoende om ens man eller hustru eller övrig familj låg på annan plats. Gravvårdarna var oftast små, oansenliga och inte särskilt varaktiga. Indelningen av kyrkogården mellan köpegravsområde å ena sidan och allmänt område å den andra speglade ett socialt uppdelat samhälle.

Trädkransen utefter kyrkogårdens yttre begränsningar introducerades först på städernas begravningsplatser, men nådde under 1800-talets slut även allt fler landsortskyrkogårdar. Då introduceras också de typiska sorgeträden med ett hängande växtsätt. I början av 1900-talet planlades även kyrkogårdarna på landsorten i kvarter med symmetriskt lagda gångar, grusbäddar på gravarna och välklippta häckar eller stenramar runt om.

På 1920-talet började en ny typ av begravningsplats att anläggas – skogskyrkogården. Dessa präglas av friväxande och naturligt förekommande träd, såsom gran, tall och björk. Endast sällan eller i begränsad omfattning används planterade och kultiverade träd. En av de tidigaste i landet var skogskyrkogården i Skillingaryd från 1922.

Vid 1900-talets mitt var kyrkogårdarna särskilt utvecklade, men nu inleddes en period av förenkling och rationalitet. Företeelsen med allmänna linjen levde kvar till mitten av 1900-talet, men upphörde officiellt 1964. Samtidigt började man av rationella skäl ta bort stenramar, häckomgärdningar och grusbäddar för att ersätta det med mer lättskötta gräsmattor. Den sociala utjämningen av ståndssamhället avspeglades på kyrkogårdarna genom allt mer enhetliga gravvårdar utan titlar och oftast i ett liggande format.

Från och med 1980-talet blev gravvårdarna återigen mer

Åsenhöga ödekyrkogård (Gnosjö kommun). På denna kyrkogård är mycket av den ålderdomliga, ängsliknande karaktär, som varit vanlig i äldre tid bevarad.

På de mer påkostade köpegravarna var både gravvård och inhägnad omsorgsfullt utformade. Här ett exempel från Norra Solberga kyrkogård i Nässjö kommun.

På kyrkogården i Ingatorp (Eksjö kommun) kan man uppleva den allmänna linjens gravområde med små anspråkslösa vårdar tämligen intakt.

Ett exempel på en gravvård från 1960-talet på begravningsplatsen i Aneby.

individualiserade. Idag ser vi en mångfald olika former på gravstenar från liggande naturstenar till mer fantasifullt utformade vårdar. Den ökade individualiseringen under 1900-talets slut speglas också genom de många olika begravningsformer som idag erbjuds. Förutom kistbegravning och urngravar med personliga vårdar, erbjuds också exempelvis minneslundar för aska som grävs ner anonymt utan plats för namn, men med gemensam plats för blommor. Ett annat alternativ är askgravlundar, där den plats var och en begravts på markeras.

Tre vanliga gravvårdstyper

Det finns en stor variation vad gäller gravvårdarnas utformning, men här presenteras tre typer som är särskilt vanliga.

Från det sena 1800-talet fram till 1920-talet var det vanligt att köpegravar förseddes med påkostade vårdar med stående format. Det kunde vara högresta bautastenar, obelisker och liknande. Dessa vårdar restes ofta över samhällets övre skikt och inte sällan är de försedda med både titel, namn, årtal, hemvist och ett bibelcitat. Vårdar av denna typ är ofta påtagligt karaktärskapande och betydelsefulla i kyrkogårdsmiljön. De kan också ha ett konstnärligt värde.

I kontrast till de mer påkostade gravvårdarna finns de mindre stenarna, som restes inom den allmänna linjen. Dessa har ofta en rektangulär form utan utvecklad utsmyckning. Texten är ofta lakonisk – förnamn, ofta men inte alltid efternamn, hemvist och årtal. Dessa enkla vårdar är i sig inte iögonfallande, men berättar ändå om en viktig del av det äldre gravskicket och samhällets hierarkiska organisation.

Tiden efter andra världskriget medförde en långtgående förenkling av gravvårdarna, som samtidigt skapade en likriktning. Stenarna tillverkades maskinellt och det fanns ofta en standardiserad uppsättning symboler som kunde tillföras och kombineras. Kyrkogårdsmiljöer som domineras av dessa stenar kan naturligtvis också ha ett kulturhistoriskt värde, men då är det i regel inte de enskilda vårdarna som är intressanta utan snarare helheten.

Lagstiftning

Kulturvärden på kyrkogårdar skyddas såväl i kulturmiljölagen som begravningslagen. Här nedan följer utdrag som har bäring på förvaltningen av kyrkogårdarnas kulturvärden.

Kulturmiljölagen (1988:950)

1 kap. Inledande bestämmelser

1 § Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön.

Ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas.

Bestämmelserna i denna lag syftar till att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer. Lag (2013:548).

4 kap. Kyrkliga kulturminnen

1 § Kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel.

Begravningsplatser

11 § I vården av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas.

12 § Begravningsplatser enligt detta kapitel är sådana områden eller utrymmen som avses i 1 kap. 1 § begravningslagen (1990:1144). Bestämmelserna om begravningsplatser omfattar också sådana byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader samt fasta anordningar såsom murar och portaler. Lag (1990:1146).

13 § I fråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen

1. för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen,
 2. för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning.
- Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäligen med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs. Lag (1999:304).

Väsentliga förändringar kan innebära till exempel ändring av omgärdning, trädplanteringar, större omplaneringar av gravkvarter, ändringar i gångsystem och dess beläggning, nya belysningsinstallationer.

Begravningslag (1990:1144)*7 kap. Gravrätt*

Gravanordningar m.m.

25 § Gravplatsen får förses med gravanordning, om det inte strider mot vad som är avsett att gälla för den del av begravningsplatsen där gravplatsen är belägen.

26 § Gravrättsinnehavaren bestämmer gravanordningens utseende och beskaffenhet. Detsamma gäller gravplatsens utsmyckning och ordnande i övrigt. Upplåtaren får dock besluta de begränsningar i gravrättsinnehavarens bestämmanderätt som är nödvändiga för att tillgodose en god gravkultur.

Gravrättens upphörande

37 § Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, ska upplåtaren om möjligt lämna kvar den på gravplatsen.

Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, ska den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats. Ytterligare föreskrifter om hänsynen till kulturmiljöarbetets intressen finns i kulturmiljölagen (1988:950). Lag (2013:552).

Ibland uppstår frågan om ansvar och skydd för en enskild gravvård. Så länge gravrätten inte gått ut ägs gravvården m.m. av gravrättsinnehavaren. När gravrätten gått ut övertas ansvaret av upplåtaren, vilket oftast är pastoratet eller församlingen. Om gravvården således står kvar på den tillhörande graven ger begravningslagen ett skydd. Om gravvården däremot flyttas till en annan plats på kyrkogården eller förvaras i kyrkobyggnaden kan det vara aktuellt att föra in den i kyrkans inventarieförteckning.

Allmänna skötselråd

Grunden för skötseln av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar är att de inte skadas, utan ges en så lång livslängd som möjligt. De förebyggande åtgärderna är väsentliga och kan motverka uppkomsten av skador genom till exempel mekanisk åverkan, biologisk påväxt och väder.

Vid rengöring och reparation av vårdar av mjukare bergarter (kalk- och sandsten) och järn som är över 100 år gamla bör konservator för sten respektive metall kontaktas för rådgivning eller åtgärd.

En orsak till skador är mekanisk åverkan genom trädgårdsfordon och andra redskap. Varsamhet vid gräsklippning minimerar risken för sprickor och bortfall av material.

En annan orsak är nederbörd och biologisk påväxt av lavar, alger och mossor. Dessa gynnas av att en sten står skuggigt och fuktigt. Liggande hållar och stående vårdar av mjuk bergart som kalk- och sandsten är särskilt känsliga för vådrets makter. På vintern tränger fukt in i sprickor och vidgar dessa och spränger till slut bort stenmaterial. Detta kan på sikt helt radera ut en inskription eller relief. Därför är det viktigt att hålla till exempel hållar rena från löv och grenar. Känsliga vårdar och hållar av hög ålder kan med fördel ges en skyddsklädsel eller täckning permanent eller under vinterhalvåret för att motverka frostsprängning.

Vårdar och gravstaket av järn är en kategori för sig, som kräver kontinuerligt underhåll. Vid ommålning befrias metallen från rostbeläggning med stålborste. Därefter grundas järnet med mörja och slutstrykes med linoljefärg. Lagningar bör anföras åt hantverkare eller konservator med erfarenhet av järnslagningar.

Rostande förankringsjärn och dubbar är en annan vanlig orsak till skador. När järnet rostar och utvidgar sig så sprängs stenen. Ett viktigt arbete är därför utbyte av beslag och dubbar av järn mot rostfritt stål.

Rengöring av vårdar kan ha olika syften. Ofta sker det i första hand av estetiska skäl. Som regel bör den på kulturhistoriskt värdefulla vårdar vara motiverad av hänsyn till att påväxt riskerar stenens fortbestånd (kalk- och sandsten) eller för att förbättra förståelsen av objektet och kunna tolka och uppleva inskriptioner eller utsmyckningar. Enklare rengöring kan göras med ljummet vatten med liten tillsats av såpa eller diskmedel och med mjuka borstar som inte repar. Lämplig tid för detta är tidig vår och sen höst då exempelvis lavar är mer aktiva och mjuka då. Vårdar av hårdare bergarter som granit kan rengöras med högtryckstvätt, men endast där inte förgyllning och dekorationer kan skadas. Vårdar med mycket högt kulturhistoriskt värde och påtaglig skadebild (pågående bortfall av stenmaterial eller sprickor) bör rengöras av konservator.

Marschaller och stearinljus kan avsätta sot eller stänk på gravvårdarna. Detta kan förebyggas genom att exempelvis använda lämpliga hållare.

Biologisk påväxt, troligen rödalger, på en gravvård på Villstads kyrkogård i Gislaveds kommun.

Kalksten har en förmåga att spjälka sig och spricka. Denna sten på Forserums kyrkogård i Nässjö kommun kräver insatser av en stenkonservator.

Järstorps kyrkogård avbildad åt 1684, med en kvadratisk kyrkogård. Ingången tycks ha varit i kyrkogårdens östra del, och ett par mindre byggnader är avbildade väster om kyrkan.

Kyrkogården efter utvidgning, 1794. Vägen väster om kyrkan har tillkommit, och kyrkogården har därmed kompletterats med en ingång i väster.

Järstorps kyrkogård

Kyrka och kyrkomiljön

Järstorps socken är den minsta socknen i Tveta härad och bildade tillsammans med Bankeryd i norr gränsen mot Västergötland. De två socknarna utgjorde tidigare ett eget pastorat med Järstorp som moderförsamling. Socknen begränsas i väster av Dumme mosse och i öster av Vättern. Tvärs igenom socknen, från norr till söder löper riksväg 47 från Falköping, från öst till väst över mossen löper väg 40 mot Göteborg, vilken har sitt ursprung i en väg som danskarna anlade under Kalmarkriget. Terrängen i socknen är höglänt och kuperad med nord-sydliga åsar som till stor del är uppodlade. Mellan åkermarkerna är hagar och dungar med inslag av ek- och bokskog. Bland fornlämningarna är det främst järnåldern som är representerad. Sockennamnet omnämns första gången i skrift 1309 som "Iarnwixthorp". Efterleden -torp syftar på nybygge och brukar indikera bygd som bröts först på järnåldern.

I socknen finns flera gamla herrgårdar. Störst är Björnebergs säteri som bildades på 1700-talet och bl.a. tillhört släkterna Soop och Wrangel. I kyrkbyn ligger Järstorps säteri med anor från 1600-talet, vilket även detta ägts av Soop. Vidare kan nämnas Klämmestorp, med rötter i medeltid, Axamo, Rustorp och Tolarp. Den sista ligger i anslutning till kyrkbyn. Som regel intar gårdarna krönlägen i landskapet. I socknens sydöstra del tar Jönköpings yttre villabebyggelse vid i form av Bymarken. 1951 upphörde Järstorp att vara en egen kommun och uppgick i Jönköpings stad.

Järstorps kyrkby ligger centralt i socknen på östra sluttningen av en nord-sydlig, uppodlad åsrygg. Längs åsen löper en mindre väg mellan Axamo i sydväst och Björneberg i norr. Kyrkan och gamla kyrkogården intar ett krönläge vid dess östra sida, väl synligt i landskapet. På östsidan begränsas kyrkogården av en brant bäckravin med lövträd. Kring kyrkogården är i norr och väster lägre liggande hagmark med inslag av ek. Vid kyrkogårdens södra sida står den gamla sockenstugan med lärarbostad i vinkel, vilket nyttjats som församlingshem efter sedan 1945. Byggnaden uppfördes 1829 som sockenstuga men fick nuvarande karaktär vid tillbyggnad 1890 med gul locklistpanel och sadeltak med enkupigt lertegel. Ett förråd i samma utförande står något åt nordost. I slänten söder om församlingshemmet finns även en hembygdsgård med den gamla fattigstugan. På åskränet väster om kyrkan ligger Järstorps säteri med mezzaninförsedd huvudbyggnad från 1878 och två äldre flyglar. Sydväst om säteriet befinner sig en kolerakyrkogård och ett litet järnåldersgravfält. Området kring kyrkbyn och Björneberg är klassat som riksintresse för kulturmiljövården.

En grusgång med lindallé leder från landsvägen upp till kyrkogårdens västra ingång, i söder ansluter en ingång till församlingshemmet och parkeringsplatsen. Nya kyrkogården ligger helt fritt vid landsvägens östra sida, ca 400 meter söder om

den gamla. Kyrkan har ett medeltida långhus av sten som byggdes till åt öster 1831 med bl.a. fullbrett kor och sakristia, varmed den fick en nyklassicistisk prägel. 1864 tillkom ett torn i väster, tidstypiskt accentuerat med lanternin och spira samt, vimperg, lisener och gesimser. Kyrkans fasader är spritputsade och avfärgade i gulbruten ton. Sadeltaket täcks av enkupigt lertegel. I nordvästra hörnet finns en sockelsten med runinskrift. På en stensatt yta söder om tornet ligger en kanthuggen sandstenshäll utan synlig inskription. På den nya kyrkogården uppfördes ett kapell år 1914 vilket finansierades av patron Carl Björkman på Axamo gård. Kapellet har en rektangulär plan med absid i öster. Stilen är historiserande med drag åt det nationalromantiska. Kapellet är uppfört av kalkbrukssten med rundfogar. Kring den rundbågiga porten i västgaveln är en kalkstensomfattning. I samma gavelröste är korsblinderingar av cement. Långsidorna genombryts av tre små rundbågiga fönsteraxlar med färgat antikglas i blyspröjs. Byggnaden bär ett brant sadeltak med täckning av tvåkupigt lertegel. Absidtakets är plåttäckt och målat med blymönja.

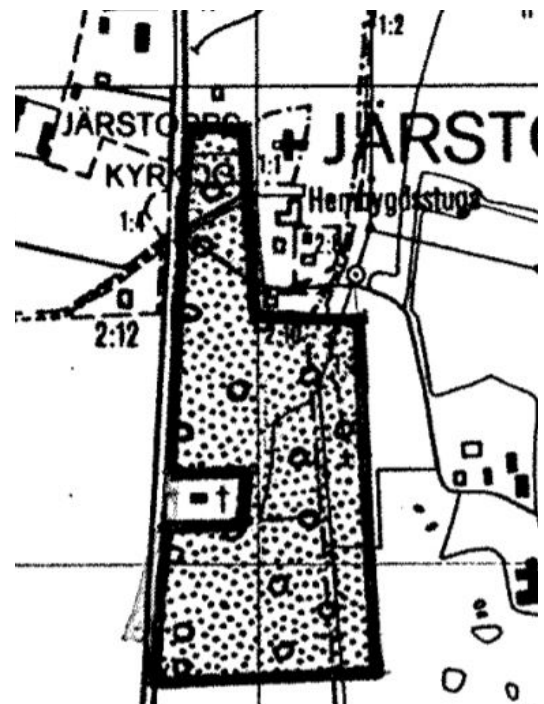
Kyrkogårdens historik

Järstorps gamla kyrkogård har liksom kyrkan medeltida ursprung. Om dess äldsta historia är föga känt. I de äldsta kartorna från 1600-talet har kyrkogården en kvadratisk form. Dagens utsträckning är densamma som på en karta från 1793, troligen har kyrkogården utvidgats under 1700-talet åt både norr och söder. I en inventering 1829 omnämns klockstapel, bårhus och materialbod liksom "sex märkesstenar till grafplatser, till en del i jorden nedsjunkne och med nästan oläslige Inscriptioner". Idag återstår enbart en äldre senvård vilken är placerad söder om kyrkan. Klockstapeln stod på impedimentet norr om kyrkan. Troligen uppfördes kyrkogårdsmuren och grindpartierna under 1800-talets senare hälft. Omkring 1900 planterades trädkransen och en allé från landsvägen. I början av 1900-talet var kyrkogården fullbelagd. En utvidgning av kyrkogården med tillhörande kapell anlades därför söder om kyrkan invid landvägen. Den nya kyrkogården invigdes år 1910, den har gestaltats med en strikt symmetrisk plan i enlighet med samtida ideal. De norra kvarteren var avsedda för allmänna linjen, medan de södra utgjordes av familjegravar. Vid 1900-talets mitt ersattes den omgivande hagtornshäcken av mur och staket. En större omDisposition har susseccivt skett då gamla gravstenar tagits bort, grusgravarna på den södra delen av kyrkogården är idag få.

Området söder, öster och norr om nya kyrkogården är reserverat i detaljplan för en eventuell framtida kyrkogårdsutvidgning.

Ortofotografi 1962. Flera av de äldre vägsträckningarna är intakta från 1700-talets karta.

Detaljplan 1992, område reserverat för kyrkogården utvidgning är prickmarkerat.

Järstorps kyrka år 1959
AB Flygtrafik/Jönköpings läns museum.

Kyrkogårdens huvudingång inramas av en grind i smidesjärn. Grusgångarna renoverades under sommaren 2020.

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Järstorps kyrkogård är idag tvådelad med en äldre del belägen i anslutning till kyrkan och en nyare del anlagd 1910 invid landsvägen söder om kyrkan. Området mellan de två delarna är avsatt i detaljplan för en framtida utvidgning av kyrkogården.

Den gamla kyrkogården har en oregelbunden plan som i stort bestäms av terrängen. Terrängen stiger åt nordost med brant sluttning i väster. Kyrkan ligger på södra änden av en platå i nordöstra delen, koret är sedvanligt vänt mot öster. Norr om kyrkan är terrängen plan. På sina ställen är berg i dagen, vilket inverkat på spridningen av gravarna.

Den nya kyrkogården har en rektangulär plan med strikt symmetrisk uppbyggnad i tidens anda. I mitten står ett gravkapell och i nordöstra hörnet ett par ekonomibyggnader.

Omgärdning

Gamla kyrkogården omges i väster och söder av en fogad skalmur av kilade och grovt tuktade granitblock, invändigt fylld med skolsten. Denna mur är omkring en meter hög och bred. På insidan ligger marknivån högre, i sydväst rör det sig om en ren stödmur. Fogarna är av cement och har till stor del lossnat i östra hälften av södra sträckan. Östra och norra murarna är kallmurade och enkelt lagda med otuktade granitblock av varierande storlekar. Visst inslag av sandsten och kalksten finns, tuktat i varierande grad. Alla mursträckornas krön är beväxta med brunmossa.

Nya kyrkogårdens sida mot landsvägen i väster har en fogad mur av råbruten kalksten, ca en meter hög och avtäckta i utåt sluttande plan med kanthuggna kalkstenshällar med klovyta. Längs övriga sidor sträcker sig ett svartmålat trästaket. Mur och staket är från 1900-talets mitt.

Ingångar

Den gamla kyrkogården har tre ingångar. Huvudingången är i söder, i linje med tornets västfasad markeras av en smidd pargrind från 1900-talet i stramt utförande med spjälor, hjulkors och evangelistsymboler. Grinden hänger på två svartmålade och korskrönta gjutjärnsstolpar från omkring 1900. Västra ingången är i linje med tornporten och nås via en lindallé och en kalkstenstrappa. En originellt utformad smidesgrind är placerad ovanpå muren och kännetecknas likt sina stolpar av plattjärn i räta vinklar. Sannolikt är den från 1800-talet. Den tredje ingången är öster om sakristian och har en smidd pargrind med spjälor från 1900-talet, vilken hänger mellan två stålstolpar.

Den kyrkogårdens utvidgning från 1910 har en huvudingång i väster och har en ursprunglig pargrind i gjutjärn. Grindstolparna är förhöjningar av muren. I nordost är en öppning med trädgrindar i staketet.

Vegetation

Den gamla kyrkogårdens ingångarna i söder och väster är flankerade av ett par kastanjer. Trädkransen runt kyrkogården är av varierande ålder, flera äldre träd (Alm?) har under senare år tagits ner. Invid kyrkogårdens nordöstra hörn reser sig en stor ek, här finns även en inramande plantering av rhododendron som fond till urngravarna. I kvarteren finns ett antal träd och buskar som kan kopplas till enskilda gravar liksom karaktärsskapande sorgeträd, särskilt framträdande är en reslig blodbok i kvarter 12.

Den nya kyrkogården omges av en trädkrans av lindar, ett par ensamma solitärer står norr om kapellet.

Gångsystem

Gamla kyrkogårdens ingångar i söder och väster löper rakt fram till tornet. Den södra gången är något bredare än den västra. Framför porten är en halvrund plats med stenskodda kanter och mot västra gången tre trappsteg av kalksten. På ömse sidor om kyrkan löper smala gångar som möts bakom sakristian och mynnar i östra ingången. Från den lilla planen framför tornet löper en vinklad gång upp till minneslunden. Alla gångarna är belagda med finkornigt grus, en elitiskt formad sittplats i kyrkogårdens nordöstra del är belagd med gatsten.

Gångsystemet på nya kyrkogården utgörs av en öst-västlig mittaxel som omsluter gravkapellet. Från denna skjuter gångar ut i rät vinkel och omsluter samt avdelar de båda södra kvarteren. Gångarna är belagda med grus.

Gravvårdstyper

Järstorps kyrkogård speglar gravkonstens utveckling från 1600-talet till vår samtid. Den gamla kyrkogården representerar det sena 1800-talets och tidiga 1900-talets ideal, med inslag av sentida vårdar placerade utmed kyrkogårdsmuren. Den nya kyrkogården rymmer gravar från 1910-talet fram till idag, med betoning på efterkrigstidens symmetriska gravvårdar.

På den gamla kyrkogården finns några exempel på förindustriella handhuggna stenvårdar, den äldsta är från 1600-talet men här finns även flera nyklassicistiska kalkstensvårdar. Söder om kyrkan finns gjutjärnsvårdar som representerar den lokala industriella produktionen. Majoriteten av vårdarna är dock de industriellt framställda vårdarna av granit. Längs kyrkogårdsmuren i sydväst och nordost finns mindre samtida vårdar av varierande utformning. Framträdande är de stora grusgravarna med högresta vårdar, flera har även framträdande gravplaneringar med sorgeträd eller prydnadsbuskar. Flera av de äldre vårdarna är resliga obelisker eller bautastenar. Med bestämmelser om maximihöjder på gravvårdar under mellankrigstiden så blev formerna i stället lägre och som regel samkomponerade med en stenram. I båda fallen är vårdarna

Kyrkogårdens utvidgning från 1910 inramas av en fogad mur i kalksten och pargrind i gjutjärn.

Kyrkogårdens äldre del med äldre gravvårdar fritt placerade på den kuperade ytan. Sentida urngravar är placerade längs muren.

Kyrkogårdens utvidgning från 1910 har enbart en handfull bevarade äldre vårdar. Enbart en sten kvarstår från allmänna linjekvarteret i den nordöstra delen.

tydliga statusmarkörer, uttryck för sin tids individualism.

Grusbädd med stenram eller häckomgärdning var vanligt förekommande fram till mitten av 1900-talet, några bevarade grusgravar kan fortfarande ses i de södra kvarteren på utvidgningen från 1910. Gravvårdsbeståndet utgörs i övrigt nästan uteslutande av mellan- och efterkrigstidens låga, rektangulära vårdtyp. De södra kvarteren har ursprungligen varit avsett för familjegravar, vilka delvis är bevarade. De norra kvarteren har utgjort allmän linje, här återstår idag enbart en mindre vård från 1935. Genomgående under hela 1900-talet har granit varit det dominerande materialet; från det tidiga 1900-talets ideal med svart granit, till efterkrigstidens grå och röda nyanser. Bland de sentida vårdarna kan en större individualitet i utformningen och dekoren skönjas.

Beskrivning av enskilda kvarter

Gamla kyrkogården, kvarter 10–11

Allmän karaktär

Kyrkogårdens norra del består av kvarter 10–11. Kvarterens utsträckning är oförändrad sedan 1794. Kvarter 10 omfattar kyrkogårdens nordvästra del, vilket består av en äng bitvis med berg i dagen. På berget har klockstapeln ursprungligen varit placerad. Vid impedimentets södra sida är en liten minneslund med en småskalig rest granithäll som markör.

Kvarter 11 utgör det nordöstra kvarteret. Det har en sammansatt prägel med ett utspritt bestånd av äldre vårdar i öster närmast kyrkan och sentida urngravar i det norra hörnet. Kvarterets form är oregelbunden och närmast trapetsoid. I väster består kvarteret av en sammanhängande ängsyta, i öster står en äldre syren som ursprungligen har hört till en grav, och i det norra hörnet en sentida plantering med rhodedendron i fonden till urngravarna och den stora stenlagda ovalen.

Gravvårdstyper

Kvarter 10 domineras av ängsmarken, här finns idag enbart en bevarad gravhäll från sekelskiftet 1900. En mindre vård för minneslunden står även placerad i anslutning till ängen. Kvarter 11 uppvisar ett tiotal vårdar av olika typer från tidigt 1800-tal till tidigt 1900-tal, fyra av gravarna har bevarade stenramar, men gruset har ersatts av gräs. De äldsta vårdarna är av kalksten med stram nyklassicistisk form. Från 1832 är en vård över majoren J.C. Kulberg till Klämmestorps säteri med fru, född Silfverhjelm. För sig själva står två rundbågiga vårdar från 1838 respektive 1860 över faktoriäldermannen Arvid Källberg och dennes två makor. Från 1876 är en mer påkostad vård i marmor med krönande tempelgavel rest över kammarherren, f.d. ministerpresidenten m.m. greve Anton Reinhold Wrangel med fru, ägare till Tolarps gård. Krönet har ursprungligen varit dekorerat med ett infattat släktvapen, vilket har gått förlorat. Till dessa resliga vårdar sällar sig fem senare granitvårdar. En ca 2 meter hög bautasten är rest 1907 över en kronolänsman med fru. En högre vård av svart granit med polerad korsdekor är från samma år och tillhör kyrkoherde Carl Fredrik Holmers familjegrav. Från 1891 är en vård av röd Tranåsgranit över Anna Björkman och två barn. Urngravskvarteret i kyrkogårdens nordöstra hörn togs i bruk år 1998, vårdarna är i mindre format men präglas av samtidens individuella utformning med större variation av material och utformning. Vårdarna är placerade i en bågform.

De äldre gravvårdarna är ofta resliga och placerade relativt fritt inom kyrkogårdens yta.

Det nordöstra kvarteret har kompletterats med ett bågformat kvarter som inramas av rhodedendron.

Kyrkogårdens nordvästra del utgörs av en mycket kuperad ängsyta.

Kulturarhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter 10 är kraftigt kuperat och delvis med berg i dagen. Av stor betydelse för intrycket är det fritt växande gräset, vilket bidrar till att ge kyrkogårdens norra hälft ett drag av den ängskaraktär landsbygdskyrkogårdarna hade innan parkidealet gjorde sig gällande kring förra sekelskiftet. Inslag av vårblomande växter förekommer med bland annat vitsippa och gullviva, vilket förstärker karaktären. Den ensamma granithällen visar på ett äldre bruk av området och är av stor vikt att bevara på ursprunglig plats. Minneslunden vittnar om vår egen tids förändrade gravseder.

Kvarter 11 har ett sammansatt uttryck. Den oslagna gräsytan i väster ger ett drag av den ängskaraktär som landsbygdskyrkogårdarna ännu besatt under 1800-talet och binder samman de två norra kvarteren. Den östra delen med oregelbundet stående vårdar är alla från 1800-talet och det tidiga 1900-talet. De besitter höga värden ur såväl konst- som teknik-, lokal- och personhistoriskt perspektiv och bör bevaras på plats för eftervärlden. Värdena yttrar sig bl.a. i handhuggna kalkstensvårdar, förekomst av titlar och två vårdar som kan kopplas till stora godsägare i socknen. För att befinna sig på kyrkans nordsida så har kvarteret haft en hög status. Tre gravar har bevarade stenramar, det vore ur estetisk och pedagogisk synpunkt värdefullt om grusfyllningarna kunde återställas. I kvarterets norra del är en delvis stensatt urnlund med ett fåtal vårdar från vår tid, vilket vittnar om 1900-talets förändrade gravskick. Nyttillskott utanför detta område bör undvikas eller ges en diskret utformning.

Gamla kyrkogården, kvarter 12–13

Allmän karaktär

Kyrkogårdens södra kvarter flankerar huvudingången i väster till kyrkogården. Kvarter 12 ligger i sydost och sluttar svagt åt söder. Några glest placerade större familjegravar dominerar intrycket, flera av gravarna med tidstypiska planteringar. Längs muren närmast ingången har mindre sentida vårdar placerats. Den övergripande karaktären är decenniet det sena 1800-talets påkostade gravanläggningar. Kvarter 13 utgör kyrkogårdens sydvästra kvarter. Terrängen sluttar åt väster, särskilt brant i norra hälften där det inte finns några gravar. Kvarteret präglas av ett fåtal äldre vårdar vända mot gången, längs muren i söder och väst finns mindre samtida vårdar.

Gravvårdstyper

De södra kvarteren domineras av påkostade större gravanläggningar som är fritt utplacerade över ytan, här finns även sentida urngravar placerade längs kyrkogårdsmuren med mindre vårdar. Kyrkogårdens äldsta vård är en vittrad rest kalkstenshäll vid kyrkan från 1667 med profilerat krön i vilket är ett ansikte i relief. Invid stenen står ett nygotiskt gjutjärnskors från 1842 över makarna Soop, ägare av Axamo gård. Kyrkogårdens största gravanläggning ligger i anslutning till den östra muren över släkten Björkman som ägde flera av godsens i socknen. Gravens stora mönsterkrattade grusbädd omges av en stenram med rad av syrener vid södra långsidan, kring ramens kalkstenstrappa slingrar sig murgröna. En kraftig gammal alm har tidigare rest sig på graven. På graven reser sig en bautasten, två nygotiska gjutjärnsvårdar resta över C.W. och P.G. Björkman 1852 respektive 1859 samt en polerad vård av svart granit är rest 1881 över N.A. Björkman med familj. Alla element i graven samverkar till en helhet av stor betydelse för intrycket av kyrkogårdens södra hälft. Söder om Björkmanska graven står en stram nyklassicistisk vård med tempelgavel över prosten Olof Nordström från 1849, vilken omges av två resliga pelartujor. I kvarterets sydöstra hörn står en polerad svart vård rest över familjen Reutersvård, ägare till Klämmestorp. En vård av vit marmor rest 1868 över syskonen Anna Lovisa och Walfred "födde i Houston Texas" och "döde å Jerstorps säteri" vittnar om utvandringen och återvändarna från USA. Vid gången ligger en större grusgrav för familjen Brandin som ägde Klämmestorp. Graven inramas av en kraftfull ram i ljus granit med en låg gavel på ena långsidan, typiskt för mellankrigstiden. I bäddens hörn växer idegransbuskar och utanför nordöstra hörnet en syren. Mot gången vetter även en mindre grusbädd med två liggare på Ossian Holmers familjegrav. En liggande kalkstenshäll från 1922 vittnar om inspiration hämtad från äldre gravkonst medan en låg stram vård med pilastrar och tempelgavel i stället företräder den sedermera vanligaste vårdtypen

Den störst gravanläggningen på kyrkogården tillhör släkten Björkman. På graven stod tidigare även en mycket reslig alm.

Det sydvästra kvarteret har ett fåtal vårdar vilka är fritt placerade över ytan.

En omslipad obelisk har placerats på kyrkogården för urngravplats.

under följande decennier. Några diskret småskaliga granitvårdar över urngravar från 1976–80 är resta längs södra kyrkogårdsmuren.

Kvarter 13 domineras av vagnfabrikören Otto Fagrells familjegrav. Graven som är helt huggen i röd granit utgörs av två stora täckhällar och vid gaveln en polerad obelisk. Den äldsta vårdan är ett nygotiskt gjutjärnskors från 1864 över patron J. Peterssons maka Helena. En obelisk i svart granit över folkskolläraren och organisten G.F. Lagerström från 1900 har även en framträdande placering. Majoriteten av vårdarna har ursprungligen haft en grusbädd, äldre fotografier visar att flera vårdar har haft omfattningshäck. Längs muren i väster och söder har urngravar placerats, området togs i bruk 1985, vårdarna är mindre och relativt diskret utformade granitvårdar.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter 12 i sydöst har en påtaglig stämning av sent 1800-tal genom sina oregelbundet och glest stående vårdar från främst denna tid. Ett fåtal stora familjegravar med grusbädd och stenram präglar kvarteret. Särskilt gäller detta den välbevarade helhet som Björkmanska graven utgör. Det rör sig om ett utpräglat köpegravskvarter för socknens förmögaste familjer, däribland flera av godsägarna. Titlarna berättar även om kyrkoherde och nämndeman. Tre vårdar av gjutjärn och en 1600-talsvård av kalksten är särskilt intressanta ur ett konsthistoriskt perspektiv. Sammantaget bör man sträva efter att bevara alla gravarna i befintligt skick inklusive väsentliga drag som grus, stenram och planteringar. Särskilt sorgeträden och äldre syrenbuskage och inslag av pelartujor har betydelse som stämningsskapande faktorer som minner om sekelskiftet 1900. Nyttillskott bör begränsa sig till det delvis ianspråktagna området längs södra muren och ansluta till där befintliga vårdars diskreta mått.

Kvarter 13 i sydväst bestäms i någon mån av den sluttande terrängen, gravarna är samlade i den södra delen. De fåtaliga vårdarna daterar sig från förra sekelskiftet och har en varierad utformning från den dominerande Fagrellska familjegraven och ett påkostat gjutjärnskors, här finns även äldre småskaliga vårdar. Titlarna berättar om viktiga personer och yrkesroller i socknen och utgör därmed värdefulla historiska dokument. Bevarandet av de äldre vårdar på plats är avgörande för bibehållandet av kvarterets sekelskiftesprägel.

Utvidgningen 1910, kvarter 1–2

Allmän karaktär

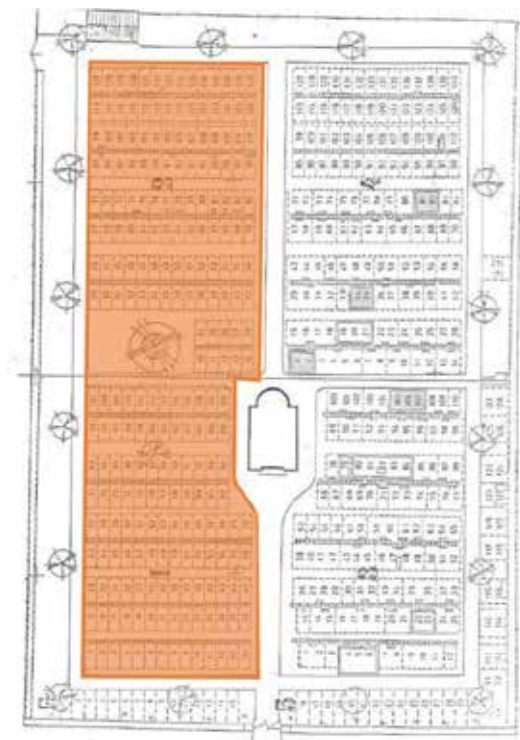
Utvidgningens norra kvarter var ursprungligen avsedda för allmänna linjen. Samtliga gravrader är nord-sydliga och ligger i linje med varandra, i den östra delen separeras dessa av rygghäckar. Kvarter 1 i nordväst saknar helt gravar och utgörs av en gräsyta vilken hänger samman med den västra delen av kvarter 2, i den östra delen har dock rygghäckar planterats.

Gravvårdstyper

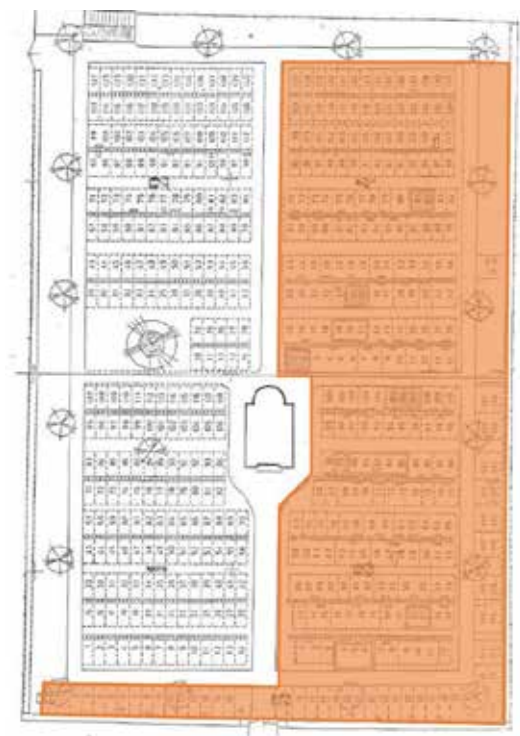
Kvarter 2 domineras av det sentida idealet med mellanhöga vårdar i varierande utförande i färg och form. En ensam vård från 1935 återstår från den allmänna linjen.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

De norra kvarteren vittnar idag främst om det sena 1900-talets ökande individualism i vårdarnas utförande. Den ensamma vården från allmänna linje vittnar om ett äldre bruk och bör bevaras på plats för att understryka områdets ursprungliga bruk. Kvartersindelning hör till kyrkogårdsutvidgningens ursprungliga karaktär, medan rygghäckarna representerar ett sentida inslag.

Utvidgningens nordvästra kvarter utgörs idag av en öppen ängsyta. Området var ursprungligen avsatt för allmänna linjen.

Utvidgningen 1910, kvarter 3–5

Allmän karaktär

De två södra kvarteren samt det västra kvarteret längs landsvägen utgjorde ursprungligen köpegravskvarteren med familjegravar. De äldre vårdarna befinner sig i kvarter 3 i sydväst, här finns även inslag av bevarade grusgravar vilket i övrigt till stor del tagits bort på kyrkogården. De södra kvarteren har ursprungligen haft tvärgående grusgångar mellan gravraderna vilka är idag igenlagda med gräs.

Gravvårdstyper

Ett par vårdar representerar det tidiga 1900-talets resliga typer i svart granit, den äldre är från 1918 och rest över en kyrkvård. Vidare märks ett kalkstenskors på en familjegravarna. I sydvästra hörnet av kyrkogården står en vård över vilorummet för ”skyddslingarna” på Björklidens vårdanstalt, vilken grundades 1924 av fröken Augusta Hylén. Den resliga vårderna av svart granit har en stram klassiserande karaktär med kolonner och tempelgavel, typiskt för 1920- och 30-talen. Majoriteten av vårdarna är dock från 1900-talets senare del, övergången från de mellanhöga rektangulära ”portföljvårdarna” till en ökad individualism kan ses i kvarteret.

Kulturbeskrivning och karaktär

De södra kvarteren vittnar idag främst om efterkrigstidens gravvårdsideal, enstaka exempel på äldre vårdar förekommer dock. Kyrkogården har tagits i bruk från väst till öst, vilket gör att man i de bevarade äldre vårdarna kan utläsa övergången mellan olika ideal. De högresta äldre vårdarna samt grusgravarna inom kvarteret är av särskild vikt att bevara för att synliggöra kyrkogårdens äldre bruk. Rygghäckarna utgör i de södra kvarteren ett äldre inslag.

Det sydvästra kvarteret rymmer de äldsta vårdarna, vilka reser sig över rygghäckarna.

Kulturhistorisk bedömning av gamla kyrkogården

Järstorps gamla kyrkogård har liksom kyrkan medeltida ursprung. Den ingår i en samlad kyrkomiljö som utgör del av ett område klassat som riksintresse för kulturmiljövården. Kyrkogårdens krönläge i landskapet är påfallande monumentalt. Kyrkogården har inte utvidgats under de senaste 200 åren och utgör därmed en väl sammanhållen enhet. Ett viktigt ålderdomligt drag är den oregelbundna planen som bestäms av terrängförhållandena. Berg i dagen på kyrkogårdens nordvästra del har betytt att den brukbara ytan varit begränsad. Denna del har även behållit en slags ängskaraktär som var vanlig på landsbygdskyrkogårdar fram till förra sekelskiftet, men nu bara står att finna på ödekyrkogårdar. Kyrkogården omges av en bitvis cementfogad mur med uttrycksfulla grindpartier i smide och gjutjärn. En något splittrad trädkrans omger kyrkogården och har tillsammans med lindallén från landsvägen ett stort värde för upplevelsen. Grusgångarna är ett annat kännetecknande drag hos en traditionell landsbygdskyrkogård där materialet är stämningsskapande i sig. Det har dock aldrig funnits något rutnätssystem av gångar, vilket blev vanligt efter 1900. Avgörande för gamla kyrkogårdens karaktär är det faktum att den var fullbelagd vid nya kyrkogårdens invigning 1910. Få förändringar har hänt sedan dess. De viktigaste är ordnandet av en minneslund i norr och några diskreta urngravar vid kyrkogårdsmurarna, vilka därmed blir ett uttryck för vår tids förändrade gravskick. Det som präglar kvarteren är oregelbundet stående gravvårdar från främst 1880–1920. Större delen är ganska påkostade med resliga former. Det rör sig uteslutande om enskilda köpegravar. Tre familjegravar har genom sin storlek särskild betydelse för upplevelsen av kyrkogårdens södra hälft. En särställning intar här den Björkmanska familjegraven som utgör en fint sammanhållen helhet med grusbädd, planteringar och vårdar. Många av vårdarna speglar socknens många gods och adelsläkter. Två kyrkoherdegravar ger en bild av Järstorps förflutna som moderförsamling. Genom titlar på vårdar ges kunskap om viktiga yrkesroller i gången tid. En handfull gravar i sydöstra kvarteret har bevarat grusbädd, medan de i övriga kvarter såtts igen. Särskilt stort värde har de handhuggna kalkstensvårdarna från 1600- och 1800-talen, vilka speglar gravkonstillverkningen innan industrialismen. På samma sätt är gjutjärnsvårdarna tidiga exponenter för den begynnande industriella framställningen. Efterkrigstidens vårdtyper lyser med sin frånvaro på kyrkogården, vilket annars sällan är fallet. Således gäller att man skall söka bevara befintliga vårdar på plats i största möjliga utsträckning och vara försiktig med nytillskott. Lämpligen kan sådana placeras i anslutning till de redan befintliga urngravarna och ges samma diskreta mått. Vid bevarandet av de äldre vårdarna är det viktigt att vinnlägga sig om vidmakthållandet av befintliga grusbäddar. Dessa är liksom kvarterens sorgeträd viktiga delar i

upplevelsen av förra sekelskiftet.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar och gravrätter ändras. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och att gravvårdar från olika tider finns representerade.

Att särskilt tänka på vid förvaltning av kyrkogården

- Järstorps gamla kyrkogård ingår i ett område klassat som riksintresse för kulturmiljövården.
- Kyrkogården är inte utvidgad i modern tid och har i nordväst behållit något av sin ursprungliga ängskaraktär.
- Murar, smidesgrindar, grindstolpar, trädrader, sorgeträd och grusgångar är viktiga att bevara som väsentliga delar av kyrkogårdens utformning.
- De äldre vårdarna är avgörande för upplevelsen av respektive gravkvarter och det är därför av särskild vikt att bevara dem på plats.
- Vårdar äldre än 1850 samt av gjutjärn bör inkluderas i kyrkans inventarieförteckning.
- Grusbäddar är karaktärsskapande inslag på kyrkogården. Om möjligt bör man sträva efter att nu gräsbesådda stenramar åter gruslägges.
- Nyttillskott skall man söka att i möjligaste mån undvika bland de äldre vårdarna och ge en diskret form.

Kulturhistorisk bedömning av utvidgningen från 1910

Järstorps nya kyrkogård från 1910 speglar med sin strikta symmetri kyrkogårdsidealen under början av 1900-talen. Viktiga inslag är framhävandet av entrésidan med smidesgrind mot landsvägen och den grusade öst-västaxeln med det nationalromantiska gravkapellet i mitten. Avgörande för gestaltningen är även den väl sammanhållna och ursprungliga trädkransen av lind. Grusgångar löper ut i rät vinkel från mittaxeln och inramar de båda kvarteren i söder. Gravraderna ligger nord-sydligt alla med rygghäckar och i linje med varandra. Den strama karaktären understryks av de nästan allenarådande låga vårdtyperna från mellan- och efterkrigstiden. Ett fåtal äldre vårdar skiljer sig. Det är inte i första hand vårdarna i sig utan den övergripande strikta strukturen som är det största kulturhistoriska värdet på kyrkogården. Detta förhindrar inte att enskilda vårdar har ett visst värde genom sin utformning eller genom användande av titlar, vilket är intressant ur historiskt perspektiv. Två vårdar kan dock tillskrivas ett särskilt intresse. Det gäller främst den tidstypiskt klassiserande vården över ”skyddslingarna” på Björklidens vårdhem, vilken bildar en viktig pusselbit i bygdens sociala historia. Den andra vården är den enda familjegrav som bevarat sin grusbädd, vilken därmed är av ett högt pedagogiskt värde. Ett fåtal vårdar kan tillskrivas den allmänna linje som fanns i öster, dessa representerar det stora flertalet i socknen som ej hade råd med en köpegrav. Kyrkogårdens nordvästra kvarter är ännu outnyttjat. De nya gravsättningarna bör utföras i överensstämmelse med dem i övriga kvarter, d.v.s. i nord-sydliga rader med rygghäck, för att vidmakthålla och förstärka den symmetri som varit ambitionen sedan anläggandet.

Att särskilt tänka på vid förvaltning av utvidgningen

- Nya kyrkogården har ett fritt läge i landskapet.
- Viktiga delar i gestaltandet av kyrkogården är muren mot landsvägen med smidesgrind och den ursprungliga trädkransen som bör värnas.
- Grusgångarna är ett traditionellt och stämningsskapande inslag på kyrkogården.
- Rygghäckarna utgör rumsskapande element som understryker den strama karaktären.
- Nyttillskott på kyrkogården skall utföras så att dess värdefulla symmetri inte försvagas utan snarare förstärks.
- Gravkapellets nationalromantiska exteriör är av stor

betydelse för upplevelsen av kyrkogården.

- Värdefulla äldre vårdar bör man söka bevara på plats.

Händelsehistorik

Medeltid

Järstorps kyrka och kyrkogård uppförs.

1800-tal

Kyrkogårdsmuren uppförs.

1910

Ny kyrkogård. (Inventering 1987)

1914

Gravkapell på nya kyrkogården. (JLM)

1978

Minneslund på gamla kyrkogården. (JLST)

1989

Belysning på gamla kyrkogården. (JLST)

2004

Belysning på nya kyrkogården. (JLST)

2020

Renovering av grusgångarna.

Administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr:..... 288/2018
Beställare:..... Jönköpings församling
Inventering och rapportansvarig:..... Charlotte Mårland
Rapportgranskning:..... Anders Franzén
Län:..... Jönköpings län
Kommun:..... Jönköpings kommun
Socken:..... Järstorps socken
Fastighetsbeteckning:..... Järstorps kyrkogårdv1:1
Järstorps prästgård 2:1

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv. (JLM)

Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv. (JLST)

Antikvarisk topografiska arkivet. (ATA)

Växjö stifts frågelista om kyrkogårdar 1949

Litteratur

Gullbrandsson, Robin. *Järstorps kyrkogårdar, Kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Järstorps socken i Jönköpings kommun. Jönköpings län. Växjö stift.* Jönköpings läns museum, Byggnadsvårdsrapport 2007:42.

Hallberg, Per-Ola. *Inventering av Järstorps kyrkogårdar.* Jönköpings läns museum, 1987.

Jönköpings historia. Stencil u.å.

Kulturhistorisk utredning för Jönköpings kommun. Landsbygden. Jönköpings läns museum, 1988.

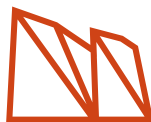
Rogberg, Samuel. *Historisk beskrifning om Småland.* Karlskrona, 1770.

Svenskt ortnamnslexikon. Uppsala, 2003.

Sverige. Geografisk beskrivning. Del IV. Stockholm, 1931.

Sveriges bebyggelse. Landsbygden. Jönköpings län IV. Uddevalla, 1957.

År 2020 genomfördes en kulturhistorisk inventering av alla gravar på Järstorps kyrkogård. Föreliggande rapport presenterar inventeringen och ger ett förslag till bevarandeplan.

Byggnadsvårdsrapport 2021:24
JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM